

Р а т у й т е !

(Оповідання).

— Хорошо! Господи, як хорошо співвають!... сказано, як у раю!...

Так шепчуть ся поважніші молодиці, стоячи в церкві; вони шепчуть инколи молитви, та все позирають на крилос. — звідти йде доносний, проймаючий спів. Співвають молоденькі дівчата, — Ярошенкова Орися, Біликова Титяна; ще там їх скільки всть, та то вже менше, ті ще тільки за старшими потягають; ну, а сі перед ведуть, бо вже давно співвають, років три. Хоть вони й до школи давно не ходять, так Миколай Семенович, — учитель, значить, — каже, щоб таки приходили у велике свято співать у церкві, бо таки вони найкрасше співвають. Ну, а найпаче Ярошенківна, Орися, — сказано, виводить так, мов у їй ангельська душа співає! Мати її, Ярошенчиха Явдоха, слухає, та так то вже милуєть ся! Вона то й хрестить ся, й голову склоня, а на устах все в неї милий усьміх, — бо, сказано, мати! Таки-ж воно материному серцю — втіха! Дух радуєть ся!

„Тебі поэм, Тебі благодарим, Господи, і молим ти ся, Боже наш!...“ виводить голосно та чуло Орися, а сама нікого й не бачить у церкві, все дивить ся кудись прямо. Просто перед нею — образ Воскресеня. Господь, уставши з гробу, немов лине

в небеса, а небеса-ж то які сині, та ясні, а світло од Господа так і проймає їх! Клубки з ладану стелють ся по під образ, а постать Господа виступає з'за них, немов із за хмарок небесних!...

Орися стоїть у білій, теплій свитці, — бо тож Зимнього Миколи; — та голова не закутана, а тільки завязана узенько зложеним платочком, зверху зовсім як одкрита; дівоча коса теж зовсім вільно лежить. Дівча тонке, струнке, сказано, молоде ще зовсім (десь, на Покрову тільки 17 літ минуло!); із себе — нічого! Личко як квіточка, брови, мовляв, „на шнурочку...“

Так, де кому либонь і добре впала в око Орися!... Он Панько Сахненко все позирає на неї, та посьміхуєть ся, — вже й вуса поглажує рукою, щоб того любого усьміху не знати було, — та дарма! Мовляв, шила в мішку не втаїш...

Ось виходять із церкви. Старші люди простують окреме лавою, а молодь окреме. Ось уже й вулицею йдуть. Хлопці мов би то й не з дівчатами йдуть, так добреж чорнобривки знають, що там, у тому хлопячому гурті, не про кого, як не про їх, дівчат говорить ся. І правда: сьміх та розмова — все про дівчат.

— Вже тепер нам дяків не треба, — дівчата потрафляють, ха, ха, ха! — сьмієть ся Омелько.

— Ще може й на поща котора висьвятить ся, — будемо в решеті возить! Чуєш Титяно? — гукає Петро.

— А щоб вам стілько болячок, скілько в решеті дірок! — кинула Титяна, сьміючись. Хлопці не беруть того за зло, сьміють ся та жартують.

— Ну сьвяті та божі, глядіть же, приходьте сьогодні до Соловіїхи, — музики приведемо! — лагідно мовив Панько, проходячи біля дівчат, та нахилиючись до Орисі. Орися нічого не сказала, навіть не оглянулась на него, та Панько чогось то постеріг по ві виду, по усьміху, що вона прийде... Він швидко поминув дівчат і подав ся на свій куток,

геть далеко праворуч. — Розмовляючи з товаришкою Титяною, Оріся прийшла до дому. Швидко надійшла й мати, Явдоха. Батько був дома, — бо щось не здужав, терло вго та мняло од самої неділі, як у город овес возив на продаж. Отже попрохав, щоб скоріш обід давали. Сіли за стіл: старі, та Оріся, та ще двоє дівчаток, підлітків, та хлопят аж трое, — велика сім'я!... Говорило ся, — от, собі, то про се, то про те; та не яка там і розмова за дітьми! — тому ще каші підклади, тому хліба вріж, того спни, щоб не пустувало!

По обіді, підстарша дівчинка, Санька, й двоє менших хлопят побігли на ховзалку, а старшому батько сказав почитать набожну книжку, — бо школяр же він той Семенко, то нехай же читає, — куплено-ж єму книжку! — Ну, і сьвято-ж таки, — рокове!

Явдоха навіть ладанцем покурила в хаті; — у нас, бачите, тепер гончарі навіть такі риночки особливі роблять для сего, з покришечкою, а в покришечці дірочки, — так укинеш жарку, та потім ладанцю, накриєш, от воно й курить хорошенько.

Семенко читає в кінці стола. Батько перше слухав, сперши ся на руку, потім зліг на подушку на „полу“, та й здрімав ся; Явдоха понесла до матушки мички, що брала микати. Кому-ж читать?... Семенко покинув своє слезезування, та й собі пішов, на ховзалку таки. Приймаючи книжку на полицю, Оріся подивила ся в неї сама. Колись то-ж вона, трохи вчила ся в школі, та сего не потрафить, бо ще такого в школі не читала. Мало, дуже мало ходила до школи: мати сказали, що нікому їм помічї давать дома... Та й те, що вчили в школі, було якесь не таке, зовсім не таке. Оріся зняла з полиці свою книжечку, — тепер вже з неї Семенко вчить ся. Ось воно... „оса“ тая... і иньше. „Коси, Сеня, Сьно...“ Оріся задумалась. Почало їй пригадуватись, як то учитель казав говорити, що таке ложка, що таке лопата... „Орудіє...“ „утварь...“

чи як там?... Оріся чогось то зітхнула. Не згадає вона того, та й тоді щось то не вело ся... Як би може довше повчила ся!...

Рипнули двері, заглянула в хату Титяна:

— Ти сама? — питає, та вже й у хаті, роздягаєть ся. Сьвіжий вітрець так і пішов од неї по хаті, — з морозу пак вона. — А я до тебе, — каже далі, — прийшла намісто перенизать! — в тебе, може, й голочка тонша єсть. А мати дома?

Сидять дівчата, нижуть намісто, та говорять собі про своє.

— Буде аж дві скрипки сегодня! — говорить далі Титяна, — бо Каленик прийшов!

Личко Орісі аж осіяло ся. Вжеж пак звісно, що так як Каленик — ніхто не заграє! Ох, той грає!... Чогось то Орісі так і вчуло ся разом — і скрипка і брязкіт од підківок і... і увиділо ся, так, як часом у сні разом побачиш, — постать, і найпаче обличчя, Панькове... Нахиляєть ся, сьмієть ся, за рукав тягне...

Титяна щось каже, Оріся усьміхаєть ся радісно, та... не до неї...

II.

Чутно, чутно, де молодь сего вечера гуляє... Скрипки то ще не так чутно, а що вже бубон, то здалека почувеш! Поспішають на него дівчата, біжить і малеча, — он, обліпила хату Соловіїшину, зазирає у сїни, та в вікна, поки не одженуть до дому! У хаті танці, та гармидер. На столі й найдок, і напиток. Ужеж коли складка, то складка! Та й гульня так само, — як гулять, то гулять!

Так, так, — он і Оріся як той метеличок літає. Ото розійшла ся! Іде против Титяни, дрібно так, дрібно, а як обернеть ся разом, то аж намісто забрязчить. Стрічки мають, а личко аж палає; очі грають, — вже вона не вдержить їх опущеними до долу, — ні, мечуть проміння поперед себе; он

усяміхнули ся так-то яскраво Панькові!... Та й знов широко подалась назад, — а стан дівочий похичуєть ся зграбнесенько так! А підківки тільки цок та цок!

В хаті заметня, одні пари перестають, другі стають. Тільки музики спочивку не мають, — одно витинають!

Розпалена, розжеврена, вибігла Оріся з хати. Їй душно, горячо, — вона хоче прохолодити ся на дворі. Вибігла; — на дворі темно, — тільки на небі з рідка поблискують іскристі зорі; славне, за те, повітря яке! так і йде холодком у горячі груди!

— Ой!... — скрикнула Оріся. Хтось то смикнув її за свитину, накинута на плече.

— Душно? Дурна! змерзнеш так! — Ох! Сеж его, Паньковий, голос... Сеж — він!...

— Дурненька!... дурненька!... — промовляє він, — хоть би вдягла ся як слід!... — Та насуває їй свитину на плечі, — а сам горне, горне до себе...

— Пусти!... одчепись... — говорить Оріся тручаючись.

— Чого там „пусти“!... Отже й не втечеш, не пуцу, як схочу!... — промовляє Панько. — Ну, чогож утікати?... Куди?... — говорить, важко дихаючи, а рукою обійма так міцно, а горяче його обличчя нахиляєть ся все блисше. Нікуди тікати! Млюсть обхопила дівчину... Чи се вона справді поцілувала ся з ним?... Ох, головка її в знесилі склонила ся ему на груди, — а він обіймає, а він — цілує!...

-- Оришко! Оришко, де ти? — гукає в сінях Титяна.

Оріся тріпнулась, як пташка, до хати. Панько таки-ж на останку ще придержав її за руку, та вирвала вона свою руку з тої горячої руки... бо „побачать“ же!...

III.

— Та вже підеш ти за його, підеш! бачу вже я!... — говорила Титяна Орісі, копаючи поруч

із нею на весні, грядку на панському огороді. Оріся мовчала. А Титяна знов :

— Та навіть і Соловіїха казала, що Панько думає сватати ся, — то до кого-ж йому свататись, як ме до тебе!

— Чогож? Хіба мало дівчат!... — кинула Оріся, пильно копаючи.

— Та воно то дівчата — єсть!... Також й хлопців багато на околиці, однак я знаю, що ти пійдеш — за Панька!... Отже, може, ще тепер на на весні і пійдеш, як Панько посватає.

— Ай, хто там тепер сватати меть ся, — на весні! Ні гроший, нічого!...

Не ввігла Оріся проказати, як на огороді почуло ся здалік, од воріт: — Дівчата!... дівчата!...

— Що там таке?... Чого се Зінька біжить, як несамовита?! — дивувались дівчата, переставши копати, та дивлячись на зустріч товстенькій розчервоної дівчині, що бігла шпарко, через межі, до дівочого гурту.

— Дівчата! — проказала тая Зінька, а в самої аж дух перериваєть ся з того раптового бігу: — Тамечки... приїхали... із Андронівської економії... по дівчат... На буряки кличуть... полоть, то що... На все літо!... Ой лишенько, вморила ся!..

Шарварок, гомін. Дівчата, покидавши застуди, скупчили ся в гурток, розпитують, розважають.

— А ну-те, ну-те, чого стали? — гукнула панська ключниця. — Отсе така робота? Аби вас з очий спустить, то вже й шабаш? Уже й ловите гав?

Дівчата з нехотя беруть ся знов до копання. Вони нічого не кажуть ключниці, яка пригода призвела їх покинути роботу, — на що їй те знать!

Копають, та між собою все говорять, говорять... Деж пак не цікава справа?...

Одпустили незабаром на обід. Ото вже тепер пішли розмови!

Та не тільки тут, і на другому кінці села, скрізь гутірка йде. Радять ся дівчата, радять ся матері, — чи їхати на ті бураки, чи ні? Отже кажуть, можна добре заробить. Торік із Петрівки дівчата ходили, — в Яхнівку. Ну, андронівська економія далше, — так щож таке? Аби заробить можна було добре!... А то з чого тепер проживеш?... З чого справиш собі що небудь?

IV.

Ярошенкова сімя сидить за вечерею. Та тільки не вся сіма вечеря: при столі сидить старий, та діти; а мати сидить на лаві одсторонь, стуливши руки на колінах, замислена; Оріся стоїть біля печі, підперши ся рукою, та пильно, пильно дивить ся на той жар, що мінячись дотліває, вигребений уже на припічок.

— Іди, Орісю, вечерять! — гукає мати, — чого стоїш? чого там журитись?...

— Я не журюсь! — одказала, зсунувши брови, Оріся й раптовно рушила до стола. Далі мовчки взяла ся за ложку.

— Що тут єго в сьвітї робить? — розважала в голос мати, сама зоставшись на тому-ж таки місці, одсторонь. — Чи йти Орісі, чи ні, на ті бураки?... Ну, як ти думаєш, старий?

— Та я щож?... одказав батько. — Про мене, як знаєте!... се ваше діло...

— Отсе, їй богу, чоловік! Та ти-ж таки батько називаєш ся! Ти-ж повинен порадити, як і що!!

— Та щож мені поражати? Сеж ваш роцот, — чи воно вигодно йти, чи ні...

— Та вже як би не вигодно, так би люди не йшли! — шпарко одмовила Явдоха.

— Та піти то не штука, а з чим назад прийти? — завважив старий: — а що як одурять?...

— Та чогож таки одурять?! Адже — умова; та навіть і бумага пишеть ся! Як же таки мож-

на?... Плата — се вже річ певна! — доказувала стара.

— Ну, як певна, то й певна... — кивнув старий.

— Тут тільки об тім річ що — далеко, та що дівчина молода ще дуже...

— Таки й молода! Куди їй на бік по заробітках ходить? Ще й хиряве таке!...

— Ну, а щож вона дома висидить? — закипіла знов мати — що вона тут заробить?!

А їй же самій би здала ся копійчина! От у осени може й люди які пришлють ся, — а з чим оддати ся? Що у неї є в скрині? А весіля чим одбути? Чи у нас є хоть копійка зайва?

— А боже мій! Та я-ж кажу, робіте собі, як там по вашому красше! Я до того не мішаюсь!... — Старий встав і почав хреститись.

— Титяна йде? — спитала мати у Орісі.

— Іде, — одказала дівчина, ідучи в сіни.

— Куди се ти? — спитала Явдоха.

— Пійду води принесу, бо всю вихлюпали діти.

Оріся взяла відерця і пійшла по воду. Думка була: — може... Та ні, не зустріла ся ні де з Паньком!

Однак пізно у вечері зустріли ся „на улиці.“ Вже два дні єго не було, — а отсе прийшов.

Не брали Оришку сьпівни... Дівчата сьпівали, — иньші навіть голоснійше, ніж коли, — а їй мов би що горло здавило.

— Так пійдеш на бураки? — питав Панько, сидячи на колодках край неї, та нишком, у весняних сутінках, обгортаючи рукою її стан. — Пійдеш?...

— Пійду... — тихо одказала Оріся.

— А як же буде?

— Що?...

— Ну, все... Я-ж хотів присилати ся!... Хіба вже на осінь?... Так уже виходить! — Воно то правда, що в осени способнійше; — тепер хто єго зна, як се батько... не такий час!... Та і грошей не гурт... тепер.

— Ну, отож і єсть! — гроші!... — нетерпеливо перебила дівчина. — Тож через гроші все...

Панько умовк. Рука єго скотила ся з стану дівчини. Далі знов обхопив він єї, вже за плече, і промовив: — Тільки ж довго так ждати!... І ціле літо не бачити ся... Ти-ж мене там забудеш? — запитав усміхнувшись, та приторкаючись усом до єї щоки. — Не покинеш думки? не одцуравш ся?...

— Ні!... — тихо проказала Оріся. По блідому небу покотила ся зоря. Оріся кинулась. Немов у серце єї щось торкнуло.. Острахом, холодом пройшло по єму.

V.

Вже два тижні, як наші дівчата в андронівській економії. Звикли вже, — і до роботи, і до чужих людей, і до тих сараїв, у яких приходять ся жить. До всего трохи звикли.

Тільки всеж... Сказано, дальша сторона... не свої села. Та таки й люди тут непевні. Щось у їх чудне дієть ся, по сих селах, — з тою вірою. Таки іменно богато їх єсть, отих, що нї до церкви не хотять ходити, нї до образів молитись. Образи навіть з хати викидають!... Господи!... Аж страшно чогось!... І чого се вони?... Від чого се вони так? Що се вони здумали?... „Показились!“ кажуть иньші селяне; алеж вони, — тії, — хлисти, чи як вони... своє доказують... Згадує Оріся одну дівку, що часто біля неї на полі коло бураків робить, Харитину тую. Не молода вже, висока така, чорнява, бліда та сухорлява, часом подивить ся тими чорними очима, то мов у душу загляда, аж сумно стає... Отож вона й доказувала своє Орісі вже скілька раз... Вчора ще й те говорила, що не пійшла заміж, та вже й не пійде, бо шлюб — то гріх. Хіба на те люди живуть, каже, щоб загожати тілови, та розбещувати єго? Наш Господь страждав, саму тільки муку приймав, а ми будемо жирувати, як скотина

та гріх розпложувати своїм нащадком? Паскудство, блуд!

— Та чоґож!... — несъмліиво каже Орія. — Який же блуд? Адже чесний шлюб беруть, під вінець стають!...

— „Шлюб!“ „вінець!“ Не все одно — блуд! гукає Харитина. — Ще противнійше: вигадали манута й раді, — і себе й иньших манять: як нишком з ким волочить ся, то кажуть „розпусниця“, „пацлюґа“, а як піп кругом стільчика ґведе, як замісто дівочого вінця насадять оту покришку соромну у церкві, то вже можна привселюдно на розтління йти? Можна вже до сходу вдаватися у те паскудство, можна по скілько хотіти дітий водити — на такий самий гріх та розпусту. Господь Спас брав вінець? мав дітий?! Ні, замісто вінця прийняв хрест, а замісто дітий мав тільки учеників братів, та вірних сестер.

Мовчить Орія, — що вона казатиме на се Харитині? Вона нічоґо не знає...

Харитина бачить, що вона мовчить, тільки задумуєть ся, та все пильнійше загляда в єї очі, а якось у вечері в суботу сказала: „ходім до наших, сегоднія у нас у вечері збір...“

Немов що похолонуло у серці в Орії. Однак у вечері пійшла з Харитиною. Тремтіла, а пійшла...

Хата повна людий, горить сьвітло, за столом читають книги, набожні, говорять так палко. Аж страшно тих людий, хватають одно одного за руки, очі в них так блищать. От засьпівали молитву, чи пісню, — „псалом“ кажуть вони. Неначе як в церкві, але ні, — не так. Чоґось то серце тремтить од того сьпіву. Люди бють себе в груди кулаками поваґом, то сьпівають, голосно, чуло, — неначе стогін розляґаєть ся по хаті. А от — якась то жінка, — не стара ще — застоґнала справді, слізми заголова, припадаючи до землі, та притуляючи руки до грудей: — „Господи, Спасе мій єдиний!... Ти-ж тершелівий, ти-ж милосердний! змилуй ся-ж, прости

мене грішную, дай же мені силюнку жити по правді!...” Молодиця ридає, каючись, а всі молять ся тихо, згорнувши руки молитовно.

— Назар, Назар прийшов!... — загомоніли в хаті: — Назар Смалій прийшов!... — Оріся оглянулась: на середину хати протовплював ся старенький вже чоловік, худий, змучений, ноги в єго обмотані онучами, на онучах кров, чи гноєвиця попроступала... Харитина тихо, уривчасто розказала Орісі, що той чоловік велику муку приймав сеї зими од своїх же селян; били єго, — били в волості, били й так, — волочили за ноги по степу, головою по замерзлій рілі, водили босого по морозу, — отож він і ноги тоді поодморожував, досі оті болячки гноять ся. Про те нічого з ним не могли зробити!... Не одцурав ся він свого, „не зрадив Господа праведного“, не одцурав ся своєї думки!

Дивить ся Оріся на діда мовчки: прибитий він горем, і погляд у єго наче боязкий, благаючий, — та прийшов таки дід — сюди!... Та упав він на коліна, та засьпівав і він тим прибитим голосом, від самого серця й болячої душі отой псалом:

„Прелюбезний наш Спасителю,
Ти на землі за нас страждав!...”

А в хаті підхоплюють що раз: — „Господи наш праведний, научи нас оправданіям твоїм!...”

Не чула ся Оріся, як і вона засьпівала, отим своїм хорошим дівочим голосом: — „Господи наш праведний, научи нас оправданіям твоїм!...” Харитина оглянулась на неї, шпарко схопила єї за руку і потягла в саму середину братів...

VI.

Вернулись наші дівчата! Як раз перед Покровою, у вечері, Оріся ввійшла в хату. Батька не було дома, — молотив у брата, — а мати з найменшим хлопчиком біля коліски вовтузилась. Глянула, та

мало дитини не випустила. — Моя матінко, Орися вернула ся!... Та як же се ти? Всі прийшли?... Орися поступила в хату, озирнула ся, глянула в гору, на божник — і потьмарило ся їй личко. Далі, постоявши, мовчки поклала свого клуночка, підійшла до матері, пригорнула ся, в руку поцілувала. — Ну, як же ти? ну, що там? питає мати і разом себе перебиває: — Роздягни ся-ж, дитино! Їсти хочеш?...

А тут уже двері все рип та рип: вже й кума прибігла, й сусідка, — та все роспитують і самі гомонять. Свої діти всі позбігали ся. В печі запалав огонь, Явдоха приставля вечерю. А повеселіла-ж, повеселіла, — Господи!... Все говорить, та говорить... Та все поглядає на Орисю. Чого се вона така: мов похудла, поблідла, аж очі якісь більші показують ся, великі такі.

Вже й сусідка питає Орисю: — Чого се ти так змарніла?

— Еге-ж, і я кажу! — підхоплює мати: — може ти там нездужала, дитино?

— Ні, — тихо одкажує Орися.

— Е, кумо, що ви з неї хочете? — озвалась до Явдохи кума: — здорожилась, бідна, та й на роботі змучилась, — велике там добро?... Ви-б їй швидше попоїсти чого дали!...

— Та отже, зараз!... — метулить же Явдоха: — Он же на столі, Орисю хліб, — сьвіжий, сьогодні пекла. Бери, їж!

А Орися виняла з'за пазухи платочок, достала гроші, подає матері: — Натє, мамо, сховайте в себе: може на податок треба, або що!...

— Отакої! — мовить мати радо, перелічуючи гроші. — З якої речі на податок? То вже батько на те бичка продасть, — так уже й держимо до ярмарку. А сі гроші — твої! У скриню сховаю. От, може, здадуть ся на що тобі...

— Де вже не здадуть ся!... — весело приказують молодиці. — От, може, швидко засватаєш ся!

Єй богу, кумо, — мовить старша до Явдохи, — отсе як я вчора прала на ставку, то казала мені, сама Сахниха, що їх Панько, як тільки, мовляв, дівчата вернуть ся, зараз пришле сватів до вас. Вона, Сахниха, таки й сама хоче, бо іменно треба невістки: „я каже вже не здужаю!“

Говорить кума, а Оріся, як тільки перве слово почула про Панька, та що думав свататись, то серце в неї замліло, — аж за стіл ухопила ся, стоячи...

VII.

Другого дня вивязуєть ся Явдоха хусткою, темно вишневою, з малесеньким бережком, новісенькою; — таки-ж бо съвято велике, Покрова, — та ще Явдоха й до церкви йде.

— А ти, — питає в дочки, — чом не одягаєш ся? Вже дзвонять. Хіба не підеш до церкви?

— Ні!... — тихесенько одказує Оріся.

— Чом?

— Так!... не здужаю трохи...

Оглянулась мати. І справді, бліде таке, та похиле!... Ото перепало ся сердешне дівча, на тій роботі!... А може, наврочено?... чи пристріт, або що!... Треба буде стару Калиниху покликать на всякий случай... А може й так минеть ся! Не виспало ся ще, не одпочило!...

Мати пішла. Оріся зостала ся, посиділа задумана, далі вийшла, зітхнувши, — душно їй у сій хаті...

На дворі, в садочку, дівчатка сестри розважили трохи Орісю. Щебечуть, та показують, се, те... „Ось гвоздики досі цвітуть“, „а ось тая „оргенія“, що од матушки добули на весні.“ Кожному треба щось сказать.

Вернула ся мати з церкви, — така чогось то рада!... „Прости Господи“, сьмішно їй було дивити ся на Панька Сахніввого в церкві: так зорить хлопець, так зорить по церкві, — то на крилос гляне,

то сюди, то туди, то з церкви вийде, то знов увійде!... Знає, знає Явдоха, кого він шукав, — тим же то й сьмішно їй було!... І Сахниха стара попитала ся про Оришку, — перемовили ся слівцем „свахи“ сподівані... Та й иньші питали ся, — вже пак всі знають, що дівчата вернулись.

— А там за тебе всі питали ся! — мило сказала в голос мати Орищі. — Миряне пак скучили за твоїм співом, так і кажуть: „ніхто нам так не засьпіває в церкві, як Оришка.

Орися тільки мовчки головою покивала... По обіді, замість того, щоб лягти одпочити, мати одчинила скриню, на щось там перебірає все, — полотно, рушники перегортає...

— Що се ви, мамо, робите? — питає Орися, а сама так пильно придивляєть ся з коса.

— Так, де-що перебіраю... — поважно каже мати. Тьохнуло серце в Орисі, та сказати нічого не зважилась...

Аж над вечер — тільки що вийшла Орися з відрами за поріг, — хотіла води принести, — коли в ворота йдуть люди, з хлібом... Глянула, та так і закаменіла на хвилинку, на сінешнім порозі; далі не своєю силою кинулась дівчина назад у сїни, деь там не тямлячись постановила швидко відро й метнула ся в садок.

А дядьки по своєму міркують: — Ач, хитра дівка! — не хотіла в порожні дорогу переходити! Ну, й гаразд, що завершила ся, молодець.

Приймають гостей старі. Говорить ся се, та оне; а вже свати бачать, що діло на лад піде. Уже хто був у бувальцях, то з першого слова постереже, до чого воно дійдеть ся, — не треба довго й розводити. Ну, та вже для звичаю говорить ся...

А Панько никає по дворі, та по під віконню; слідом надійшов за сватами... Через сїни перейшов у садочок. Боже мій!... думав, Орися в хаті, а вона-ж ось-де, край перелазу стоїть!... Уздріла Панька,

та аж за тин ухопилась і мов пташка та підстрелена, на колодочку біля тину опустилась.

— Оришко, — здорова! — гукає весело Панько.

— Здоров!... — тихо одказує Орися, а серце, сказано, так тіпаєть ся, мало не вискочить...

— Ну, як же ти там?... Щось похудла!... Та дарма, — одійдеш! Ну... і скучив же я за тобою!... Думав, не діжду ся тебе! Аж ось таки... прилинула „моя ластівка“!

Радісний усміх просить ся самохить на уста Орисі, краска ветушила в обличчя. Крутячи хвартушину в руках, одважилась вона з близька глянути на Панька. Він, він, той самий, тільки мов би ще красший! чи очі ясніші стали, чи вуси чорнійші... А всміхаєть ся як!...

— Оришко! Оришко! а де ти?... — гукає поважно мати. — А! осьдечка вона!... І ти, хлопче, тут?... Ну, вже коли вітром до нас прибило, то йди до хати, чого по-за ханельками ходить!... Йди, лишень, йди й ти в хату... — торкає Явдоха Орисю за плече, та так то вже ласкаво!... Знає мати, давно знає, що Панько Орисі любий... Идуть всі трое в хату. Перемовляють ся старі звичайними словами, жартують. Стоїть Панько, мне шапку в руках, — от, позирнув на Орисю і ніби веселійше єму стало, щось теж одказав, усміхнувшись, дядькам.

А Орися стоїть біля печі, як у сні... Де вона? Що тут робить ся, що з нею дієть ся?... Мати виняла з скрині рушники, хустку, дає їй, каже нести сватам, Панькові. Панько взяв од Орисі хустку, сам собі чіпляє, далі, всміхаючись, каже дівчині: — Та поможи-ж мені!... — Не тямлячись, тремтячими руками, пособляє Орися єму звязати кінчики од хустки, а він милує її таким радим, радим поглядом, сьмієть ся до неї, такий хороший, такий добрий!... Такий — милий?!!

— От і повязали нас! — кажуть свати, — тепер і скінчена справа! Дякуй, пане молодий, пані

матці за те, що вчила дочку раненько вставати, та про рушники дбати...

„Молодий!...“ „Молодий!...“ Панько вже „молодий...“ „Молода“ заточила ся, сперши ся на піч, а свати, виходячи, думають, що то вона так пильно „піч колупає...“

Повязала!... „Молода“!...

VIII.

Минуло два дні. Ранесенько, на зорі, прокинулась Оріся із тривожного сну... Встала, стоїть на колінах на лаві, у сорочці, руки счепивши. Знову їй той самий сон снів ся, тяжкий, страшний. Господи, Спасе!... Що стало ся, що стало ся? Та як же се? та що-ж се буде? Вона згубила себе? зовсім, зовсім?!... уже?!... Що-ж робити, що робити?!...

Дівчина притискає руки до лица, з очий льють ся горячі сльози...

Настав ранок, мати каже зробити се, те. Оріся ходить, як не своєю силою робить те все, — як сонна, як сама не своя... „Що наробила, що зробило ся?!...“ ворухить ся десь там гостра думка, та й знов як холодний камінь наляже на душу. Ходить Оріся, говорить... а що і для чого се, і як воно тепер буде — нічого не знає!... Мов потонула, мов хвиля її несе... А дні все йдуть, та йдуть. Вже п'ятниця... А в неділю-ж пак, — у сю неділю, — весіля!... Вже мати їздили в город, скупили все, брали з собою й Оришку, купувать хустки, подарки всім, купили хустку й для пона... Ох!!

У суботу в вечері сидить Оріся вже за столом; дівчата вють для неї віночка з барвінку, співвають... Співвають жалібних пісень, про те, що волю дівочку вона втратить, що матінку рідну покине, дружечок... Та не плаче Оріся. Так, не може вона й плакати... сидить, як залізом пририта. — Плакати навіть гріх тепер. Вона „злочинниця“, зрадила свого

Спаса, зрадила Господа! — Для чого зражує? Для грішної любови до того хлопця, Панька. І вона житиме з ним, як всі? у неї будуть діти. Од неї пійдуть скільки душ на такий самий гріх, на погибель. Хрустять пальці в Ориночки, та вже не поможеть ся! На голову готують вінок, остатній вінок дівочий.

Рано, рано почула ся метушня в хаті і в дворі в Ярошенків, клопочуть ся з варевом, з тістом, лаштують воза, коний, — до церкви молодих везти, — багато всякого клопоту. Кожному — своє. Надходять люди, старе й мале, — дивити ся, як молоду до вінця виправляти муть...

Дружки прийшли вже давно... Підступав Орисі до серця, як глянє вона на їх невеселі обличчя, найпаче на Титяну. Вірна товаришка, та не вратув вона свою сестру і нічого не пособить їй.

Люднішає в дворі, люднішає... Чутно гук музики. Гляньте, молодий іде, з дружком! — О, та й бравий же наш молодий! — Чорне волося блищить з під сивих смушків, на лиці румняний, а сам ставний, та бадьорний. Глянув він на Орисю, увійшовши в хату, чуть усміхнув ся до неї; і вона глянула на его, та так гостро, з острахом, як на ворога... Посадили поруч на посаді. Дружки сьпівають. Важка сльоза упала в Орисі з очий. — Не плач! чого плакати! — говорить їй нишком Панько; хоче її розважить усміхом; нишком узяв єї за руку під столом. Вона прийняла свою руку. Краска була кинулась їй у вид, та й знов сидить Орися бліда, як стіна, тільки очі блищать трівогою, распачем, як у недобитого звїрятка. — А ну-же, ну те! пора рушати! — гукає дружко. — Батюшка казали, щоб не запізнявались!

Заметушили ся всі.

Молодих вивели з'за стола. Батько мати сидять на ослоні, з образами, та з хлібом сьвятим.

Підвели молодих. Як упала-ж Орися перед матерею на коліна, та й встати не може. Підвів єї

Панько. Як упаде-ж вона вдруге, та потім як при-тулить ся до її рук, як заридає, як заголосить: — Матінко-ж моя, голубонько моя рідная!!... „Ратууй же мене, ратууй!“ кричить Орисине серце, та крик той не йде з уст, бо знає Оріся, що не вратув єї рідна матінка. Вона плаче, теж слізми обливаєть ся над своїм дитям, та не з того жалю, що дочка. Не послухала-б вона, навіть не зрозуміла-б горенька своєї дитини...

— А ну-те-бо, ну-те швиденько, їй богу! доки вже те тягнутиметь ся? — гукає знов дружка.

Рушають, ведуть, — нема ради, ні повороту!... Не можна вже нічого...

Церква повна людей. Вінчатимуть аж три пари. — Наших поставили в першій парі.

Від тої пори, як повернула ся „звідти“, Оріся ще не була в церкві... Боже! вона прийшла сюди, у сей — кажуть вони — „божий дом“, для того, щоби тут зрадити Богови, своєму Спасови!... Он, онде він, — єго постать намальована на іконостасі, на першому місці. Яке суворе обличчя! очі мов дивлять ся на неї, а рука простягнена мов не з благословенним хрестом, а з проклоном! — Орісі страшно дивити ся на образ. — На щож вони єго малюють тут такого суворого, коли самі тут душі невинні гублять?

У Орісі крутить ся голова, в ухах шумить... Вона нічого не чує, що говорить ся, що співваєть ся коло неї. Ось руки звязали, вже не можна одрізати своєї руки од „того“, що вінчають з нею, — на віки, на вічну ганьбу й згубу тіла й душі...

Як п'яна виходить Оріся з церкви. Її посадили на віз, везуть до дому.

Грають музики, зустрівають молодичі радим, хижим співом:

„Січеная калинонька, січеная,
А вже-ж наша Ориночка — звінчана!...“

Орися знов за столом. Кругом їдять, пють, гомін, сьміх, чи сьпів... Якісь розмови, ох які розмови!... Аж Панько часом похиляє голову, — ніяково єму од иньших слів. Молодиці говорять вже про очіпок, приносять єго. — Як? зараз... от зараз, з неї знімуть дівочий вінок, оддадуть тому, „мужови“?! — Ладнують коний, говорять про те, що пора вже молодих переводити до молодого. Метушать ся, — приступають.

Остатня сила одчаю підступає Орисі до серця. Вона, мов затравлена ласочка, кидає горячими очима навколо. Якась думка блискавкою кинулась у неї в голову. Ба ні! та думка вже не раз прокидалась у неї, тільки тепер, тепер, у остатню хвилину, вона не здасть ся неможливою, а єдино — певною.

Так, ще є час, хвилина, вратувати себе од сорому, од зради Господеви. Спасе мій, ратуй мене, поможи мені! Ти простиш мені, бо ти знавш, для чого се роблю!...

— Де се молода? де Оришка? — питають молодиці, ті, що повезуть єї до молодого. — Та ось дечка-ж, тут зараз стояла!

— Вона скочила до погребциці! — каже маленька сестричка Орисіна.

Так, тут же в сїнях була одчинена ляда в погребцицю. Поки метушились, Орися скочила туди. О, вона спішить ся, дуже! Боже мій! щож та крайка не розв'язуєть ся? так заґрундзьована!... А! ось... розв'язалась. Де зачепити?... А! ось тут, до драбини. Руки плутають ся в етрічках, — та петля таки обхоплює шию.

— Спасе мій! прости мене! прийми мою душу — невинну!... вона ще невинна!...

— Орисю! Орисю! — гукає хтось уже біля драбини. — Хто се кличе? мати? Ні, се він, Христос! Он, свѣтло засіяло смугами ясними, іскрами золотими. Се блищить єго оселя, єго вінець! Іду-ж, іду до тебе, Спасе мій, свѣте мій!... Ой,

деж те сьвітло, де шлях до єго? Темно! Темно!
Темно!...

Орися мовчить, німа. А над нею закричала,
заридала мати: — Ой, ратуйте, люди добрі!... Ра-
туйте! моя дитина — повісилась!!!... Не вратував
Орися ніхто. — Ніхто!...

Київ, 1897 р.

Олена Пчілка.

